

résének szándéka. A riportsorozathól ugyan is csak töredékek jelentek meg végül 1954-ben; az idő akkor még nem érett meg rá. „Ami tabu volt, egyelőre tabu maradt. A szubjektív még nem hátrált meg az objektív elől. A pecséteket a levéltárakban még nem törték föl.” Nos, mára talán elérkezett a pecsétek föltörésének ideje, utat tört magának egy nyitottabb, őszin-

tébb szemlélet. Chňoupek könyve legalábbis ezt bizonyítja. A múlt szépítés (és befektetés) nélküli föltárása a történészek kötelessége népükkel és a szomszéd népekkel szemben. És ez itt, Közép-Európában, talán kétszeresen is érvényes.

Pálosfalvi Tamás

GERÉB SÁNDOR—HAJDÚ PÁL

AZ ELLENFORRADALOM UTÓVÉDHARCAI 1956. XI—1957. III.

(Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986. 232 o.)

A szerzők az Előszóban megfogalmazzák, hogy bár október 23-ának kezdő jelszava: „Lenin útján előre!” volt, az események mégis ellenforradalomba torkolltak. A revizionisták tevékenysége, illetve az MDP egykori vezetőinek politikai hibái, a törvénysértések olyan helyzetet teremtettek, amely kedvezett a szocializmus külső és belső ellenségeinek: lehetségessé vált az „aki magyar, velünk tart!” agresszív jelszóval jelentős tömegek sikeres megtévesztése. A letűnt világ visszatéréséről ábrándozók most jutottak először fegyverhez.

Az újjáéledt koalíciós- és a gombamódra szaporodó egyéb pártok illetve szervezetek a polgári demokrácia különféle irányzatait képviselték. Megjelent Mindszenty is. Éles harc folyt a hatalomért, az irányvonal meghatározásáért.

Fegyveres harc tört ki.

A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszti Kormány azonban, amely mögött azonnal felzárkóztak a népköztársasághoz hű erők — a Szovjetunió internacionalista segítségével — energikusan látott hozzá az ellenforradalom felszámolásához.

A szerzők szűkebb időszakok szerint haladnak az események kronológikus sorrendjére támaszkodva. Az első fejezetben az ellenforradalom fegyveres erejét taglalják. Úgyes tollal mutatják be a fegyveres csoportok kialakulását, szervezkedését, majd az „embrionális állapotban” már meglévő válságot, amely a forradalmi erők eszmélésével egyidőben szülte meg robbanásszerűen e csoportokat, s okozott az ellenforradalomra oly jellemző eszmei zűrzavart. Ezután elemzik az ellenforradalmi csoportok erejét és szerepét november elején. Megállapítják: „Csupán katonai szempontból

vizsgálva az ellenforradalmi fegyveresek létszámát, szervezettségét és fegyverzetét, könnyen belátható, hogy létezésük csúcspontján, november 3-án sem voltak alkalmasak egy nagyobb reguláris erő feltartóztatására.” Hozzáteszi azonban, hogy — a budapesti körülményeket figyelembe véve — a legkorszerűbb csapatoknak is igen kellemetlen ellenfelei lehetnek volna ezek az „alakulatok”, ha a lakosság támogatását élvezik. Kitérnek a továbbiakban a SZER-hez fűződő kapcsolataikra, valamint az érintkezés felvételére a magyar emigrációval, különös tekintettel a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségére. Nagy Imre és társai győztesnek kiáltották ki az ellenforradalmárokat és beengedték őket — hivatalosan is — a hatalom sáncaiba. Ezután — s ez az ellenforradalmárok részéről logikus lépésnek tudható be — megpróbálták fegyveres erőiket konszolidálni. A következő lépés már nem volt logikus, de annál jellemzőbb! A katonai vezetőik, pl. Király Béla és Maléter Pál, harcot indítottak egymás ellen az elérhető beosztásokért. Tették mindezt a hamis nemzeti egység illúziójának háttérben.

A második fejezetben a szerzők az ellentámadás kezdetéről, a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszti Kormány megalakulásáról és első intézkedéseiről írnak. Ez a fejezet mutatja be, hogyan jutott esődbe a „Nemzetőr Főparancsnokság”. Körtépet rajzolnak arról is, hogyan cselekedtek az üzemi őrségek s az egyetemi nemzetőrségek. Igaz, kevesen fordították fegyverüket az első percekben az ellenforradalmárok ellen, viszont az is kétségtelen, hogy zömükben passzívak maradtak. Vagy szétszéledtek — s ez nagyon jellemző volt —, vagy a kommunisták bántalmazásának megakadályozása után vonultak el. A szovjet alakulatok ezekben a napokban éjjel nem harcol-

tak, így ezzel hozzájárultak a csoportok feloszlásához, „felszívódásához”.

A harmadik fejezet a budapesti ellenforradalmi csoportok felszámolásának folyamatát mutatja be. Bár itt is alapvető a kronológikus módszer, a szerzők mégis többször kénytelenek szakítani ezzel. S ez érthető is! Ha szigorúan ragaszkodnak az egyes napok — sőt órák — időrendiségéhez, az a fejezetet rendkívül szétforgácsolta volna, így azonban logikusan áttekinthető képet kapunk az egyes egységek felmorzsolásáról. Külön érdekessége és erenye a fejezetnek, hogy rendszeresen kitér a gocok egymás közti kapcsolataira, s a szinte törvényzerűen jelentkező sorozatos dezinformálásra. A fejezet befejező része kitekintést nyújt egyes vidéki központokra is — így pl. Pécsre és Dunatúváosra.

A negyedik fejezet a fegyveres ellenforradalmi szervezkedésekről, politikai provokációkról és terrorakciókról beszél. Kiemeli a november 23-i „néma tüntetés” sikertelenségét, a december 4-i nőtüntetést és az illegális „Ifjú-sági Párt” problémáit. Beszámol olyan terrorakciókról, mint pl. Bojti Imre őrnagy meggyilkolása. A sorok mögött egyre inkább tapintható, hogy az MSZMP és a MFMPK napról-napra szilárdítja helyzetét.

Az ötödik fejezet a munkástanácsok november 4. utáni tevékenységével foglalkozik. Röviden felvillantja jobbratolódásuk folyamatát, amely annak a tetszetős jelszónak a jegyében zajlott, hogy ki kell önmagukból söpörni a „szabadságharcotól idegen elemeket” — azaz a kommunistákat és a szocializmushoz hű erőket. Elemző módon szól e szervek november 4. utáni működéséről. Kimutatja, hogyan lovagolták meg a munkásság jogos elégedetlenségét, s hogyan váltak az ellenforradalom utóvédharcainak bázisaivá. Bemutatja azt a szerepet, amelynek következtében pl. Miskolcon, Salgótarjánban és Csepelen ellenforradalmi provokációk zavarták meg a konszolidációt, s amelynek következtében — sajnos — vér is folyt. Ezután szól a Nagy Imre-csoportról, illetve a „Magyar Demokratikus Függetlenségi Mozgalomról”.

A hatodik fejezet a MUK (Márciusban Újra Kezdjük) eleve bukásra ítélt szervezkedéséről szól, beszél a nyugati hírszerző szervezetek Bécs és Budapest között kiépített és nagyon hamar felgöngyöltített futárszolgálatáról, majd bemutatja 1957. március 15-ének eseményeit, s mintegy epilogusként bepillantást nyújt a konszolidáció felgyorsulásának folyamatába.

A könyv olvasásakor az első pillanatban talán nem tűnik ki, viszont rendkívül fontosnak tartom, hogy tárgyilagos, tudományosan megalapozott, igen sokoldalú kutatást bizonyító művet vesz kézbe az olvasó. S az említett tárgyilagosság mögött csak annyi indulat feszül, amennyi nélkül nem is lehet e rendkívüli ősz eseményeiről beszélni.

Az olvasó az ellenforradalom utóvédharcainak pártos krónikáját forgatja. S hogy a kró-

nika ebben a vonatkozásban hézagot pótol, az sem kétséges. Sok olyan, látszólag talán apró részletet ír le, amelyeket eddig — tudomásom szerint — még nem publikáltak.

A tanulmányozott források az ellenforradalomról megjelent irodalom széles skáláját reprezentálják. Külön érdeme a szerzőpárosnak a nyugaton megjelent munkák sokoldalú tanulmányozása, kritikus felhasználása. A különböző intézmények archívumaiban fellelhető forrásanyag áttekintése és feldolgozása nagymértékben hozzájárul a fentiekhez. Mindez a munka igen jelentős értéke, egyben jellegének meghatározója. Mivel a szerzők gondolatmenetüket főként ezekre fűzik fel, ezek tükrében és vonzatában tárgyalják a történelmi eseményeket, folyamatokat, a művet igen értékesnek tartom. Vélem, nemcsak a szakember számára élvezetes és tanulságos, hanem az érdeklődő laikus olvasónak is.

Mint középiskolai tanár, örömmel látom, hogy a könyvet diákjaim előszeretettel forgatják. Megítélesem szerint ez a munka néhány vonatkozásban egyenesen fehér foltokat tüntet el. Nevezetesen: A negyedik fejeletében a középiskolások történelemből tanulják az ellenforradalom történetét, megismerkednek az események történetével, azonban többek között a feszített tanterv sem teszi lehetővé, hogy a kijelölt óraszamon felül foglalkozunk az időszakkal. Kétségtelen, hogy a 14—18 éves tanulók e témában egyéb ismeretekkel is rendelkeznek. Sokat hallanak például egykori szemtanúktól. Kellő tényanyag ismerete nélkül azonban nem biztos, hogy mindezt helyesen is értékeli! E szempontból engedtessek meg a gyakorló történelemtanárnak megemlíteni azt a rendkívül fontos tényt, hogy a művel a középiskolás korosztály számára igen olvasható, életkori sajátosságaiknak megfelelően is könnyen érthető alkatossálgazdagodott az ellenforradalmi időszak irodalma.

Ugyancsak nagy érdeme a munkának, hogy nem csupán a budapesti eseményekkel, hanem a vidéken lezajlottakkal is foglalkozik. Így sikerült a szerzőpárosnak az események láncolatát, a dialektikus összefüggéseket és ellentmondásokat jól megragadnia. Nem érzi az olvasó, hogy bárhol is jelentősebb hézag maradt volna.

A kutatott dokumentumok gondos áttanulmányozása, feldolgozása és tudományos igényű értékelése tehát alapvető érdeme a munkának, ezzel együtt úgy vélem, többet s — több esetben — egész mondatokat, szövegrészeket idézhettek volna. Kétségtelen, hogy azokat a forrásokat, amelyekből idéznek, következetesen elemezték. Mégis, a fentiek figyelembe vételével a mű plasztikusabbá válhatott volna a nem szakmai olvasóközönség számára.

A 47. oldalon olvashatjuk, hogy nógrádi bányászok „... egy 83 főből álló brigádja ... visszafoglalta az ellenforradalmároktól Salgótarjánban a tanács- és pártházat.” Anélkül, hogy a szocialista rend védelmében fegyveresen

fellépő munkások érdemeit elvitatnám, vagy megkérdőjelezném, ebben a pontban nem értek egyet a szerzőkkel: a Nógrád Megyei Tanács épületét fegyveres ellenforradalmárok egyetlen pillanatig sem szállták meg, következésképpen nem is kellett tőlük azt visszafoglalni.

A kérdéses időszakban a KSH megyei Igazgatósága művelődés-statisztikai előadójaként a megyei tanács épülete 2. emeletének északi szárnyában dolgoztam. Az egész tisztviselői kar mindvégig bejárt. Igaz, a legfelsőbb tanácsi vezetőket nem láttam, így hát nem állíthatom, hogy bent voltak, de azt sem, hogy nem. Konkrét tennivalónk azonban igencsak kevés volt. A megszokott „menetrendet” mindössze két tényező zavarta: 1. A „Megyei Munkástanács” többször ülésezett az épületben. Idegen arcot ekkor már többször láttam. 2. A Tanács és a KSH dolgozói között is megkezdődött az SZDP, FKgP és egyéb pártok szervezése. Ez volt, illetve ennyi történt az épületben, amit soha senki nem foglalt el. Ezt a leghatározottabban állítom, hiszen akkoriban ott dolgoztam.

Nagyon fontosnak tartom, hogy a munka utolsó fejezetében kitérnek a szerzők az eleve kudarcra ítélt „MUK”-ra, illetve kifejezetten jól áttekintik annak elvetélt voltát. Ma már

— harminc év távlatából — kevesen emlékeznek erre a jelszóra. Ez egy érdekes aspektust kínál: azért nem emlékeznek, mert *akkoriban sem tartották jelentősnek*. Mégis, az utóvédharcok bemutatásakor rendkívüli fontosságot nyert ez a jelszó. Éppen feledésbe merüléseivel bizonyítja ugyanis, hogy az ellenforradalomnak korántsem volt akkora tömegbázisa — ha tömegbázisról 1957 elején egyáltalán beszélhetünk — amekkorát annak idején és azóta egyes nyugati orgánumok emlegettek és emlegetnek.

Az ellenforradalom utóvédharcjaival az olvasó olyan munkát vesz kezébe, amely nagymennyiségű forrásanyagra támaszkodva eddig publikálatlan forrásokat is feldolgozva mutatja be 1956 őszének és 1957 tavaszának eseményeit, s ha a mű nem alapvető is — hiszen szándéka szerint sem lehetett az — a korszak tanulmányozásában új vonásokkal, sok, eddig közkezen nem forgó összefüggéssel gazdagította az ellenforradalomról szóló irodalmat

Mindezek alapján a mű a szakemberek, a korszak iránt érdeklődők, illetve a középiskolák negyedéves tanulói számára is fontos olvasmányként ajánlható.

Ravasz Dezső

VOENNO—ISZTORICESZKIJ ZSURNAL (Szovjetunió) 1986. 7—12. sz.

A félév számainak tanulmányai közül elsőként olyat emelünk ki, amely a folyóiratban ritkán szereplő kérdéssel foglalkozik: V. N. Csernyavin: „A tengeralattjárók harctevékenységének tapasztalatai a nagy honvédő háború különféle tengeri hadszínterein” c. írását (1986. 7. sz., 11—21. o.) A Haditengerészeti Flotta harcainak fontos részét tette ki a tengeralattjárók tevékenysége. Az olyan specifikus tulajdonságok, mint a nagyfokú önállóság, a nagy hatósugár, a rejtett tevékenység, képessé tették őket arra, hogy hosszú időszak folyamán olyan területeken hajtsanak végre harcfeleadatokat, amelyek a flotta más fegyvernemei számára elérhetetlenek voltak.

A háború kezdetekor a tengeralattjárók a következőképpen oszlottak meg: az Északi Flottának volt 15 tengeralattjárója, a Baltinak 71, a Fekete-tengerinek 44. A tengeralattjárók a háború első napján kapták meg a parancsot Németország, Románia és Olaszország hajói

elleni fellépésre. Ugyanakkor előírták számukra azt, hogy nem szabad érintenük Törökország és Bulgária területi vizeit. A későbbiekben, a katonapolitikai helyzet változásával parancsot kaptak, hogy augusztus 10-től kezdve a harc-területükön semmisítsenek meg minden hajót a törököknél kívül, október 14-től kezdve ez a tilalom a török hajókra sem vonatkozott.

A tengeralattjárók fő feladata az ellenség tengeri összeköttetéseinek zavarása volt, ezenkívül közreműködtek a saját kommunikációk védelmében, a felderítésben, az őrzőparózsában, a felszíni hajók hadműveleteinek navigációs-hidrografikai biztosításában, deszantok partraszállításában, emberek és anyagok szállításában stb. Ezen feladatok, különösen a főfeladat maradéktalan megoldásához nem mindig volt elég erő. Az Északi Flottánál például a tengeralattjárók száma a háború egész ideje alatt nem haladta meg a 18—22-t. A sérülések, a kopások, hibák kijavítása a szűkös lehetőségek